

УДК 658.11

О. А. БУТЕНКО

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто питання підвищення ефективності процедури оцінювання фінансового стану малих підприємств.

The questions of increase of efficiency of procedure of evaluation of the financial state of small enterprises are examined in the article.

Розвиток малого бізнесу є потужним важелем у вирішенні комплексу політичних, фінансово-економічних і соціальних проблем, а саме формування ефективної структури економіки й розвиненого конкурентного середовища, збільшення обсягів податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, збільшення валового внутрішнього продукту, зниження рівня безробіття й забезпечення зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць, зменшення розміру соціальних трансфертів, насичення ринку різноманітними товарами і послугами.

На сьогодні розвиток малого підприємництва в Україні зіткнувся з низкою значних труднощів на сучасному етапі розвитку економіки. На відміну від країн з розвинутою ринковою економікою, де процес розвитку малого бізнесу і систем його підтримки проходить природним шляхом, Україна, яка різко змінила економічну орієнтацію, змушена вирішувати цю проблему в обмежений термін і в умовах кардинальних змін в економіці, ускладнених нестабільністю макроекономічної ситуації в країні.

Закон України “Про державну підтримку малого підприємництва” визначив мету, завдання, напрямки державної політики в галузі розвитку малого підприємництва [1]. Завдання держави на стадії сучасного розвитку підприємництва полягає в створенні сприятливого середовища для становлення й успішного функціонування малого підприємництва.

Однак жоден законодавчий або інший нормативно-правовий акт не визначає ступінь соціальної відповідальності кожного суб'єкта малого підприємництва. Адже на момент відкриття підприємства кожний керівник має брати на себе соціальне, економічне та фінансове зобов'язання. Теоретично факт реєстрації констатує, що суб'єкт підприємницької діяльності є платником податків, зборів, платежів, він також є суб'єктом фінансових відносин, тобто відповідає за взятими на себе фінансовими зобов'язаннями в рамках здійснення актів купівлі-продажу, процесів кредитування тощо. Однак фінансові результати таких підприємств є їхньою комерційною таємницею, і це надає право подеколи використовувати її в корисливих цілях: несвоєчасно виплачувати заробітну плату, матеріальну допомогу, приховувати реальні результати фінансово-господарської діяльності.

Сучасна економіка вимагає від керівників бути не тільки успішними психологами і менеджерами підприємств, але й кваліфікованими економістами та маркетологами. Тому знання економічних законів розвитку окремої галузі або економіки є стабільним джерелом поінформованості такого керівника.

Нормативно-правове закріплення правил та тенденцій розвитку фінансових зобов'язань у державі сприятиме визначенню на мікрорівні витратної частини виробничих процесів, а на макрорівні – розвитку дохідної частини місцевого та державного бюджетів.

Для впровадження такої системи нормативно-правового регулювання правил та тенденцій фінансового розвитку малих підприємств необхідно визначитися з категорією “фінансовий стан малих підприємств”.

Цій проблемі присвячено багато досліджень як вітчизняних, так і закордонних учених. Наприклад, В. Виговська [2] визначає значущість фінансових ресурсів для ефективного розвитку малого підприємництва, пропонуючи систему управління ними. Ю. Лукіна [7] розглядає питання формування стратегії управління фінансами підприємства, технології, які сприяють реалізації цієї стратегії. В. Москаленко та О. Пластун [8] розробляють елементи методики комплексної оцінки фінансового стану підприємства, яка може виступати основою для діагностики банкрутства підприємств, а також проводять аналіз ключових фінансово-економічних коефіцієнтів за окремими галузями та у промисловості в цілому і розробляють систему нормативних значень коефіцієнтів, що базуються на реальних даних економіки України. І. Сокиринська у статті “Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства” пропонує визначення фінансового механізму підприємства, структурну схему його складових елементів і зв'язки з ланками директивного фінансового механізму, розглядає механізм фінансового забезпечення і діагностику його структури [9]. Ю. Дайновський та С. Корягіна у статті “Фінансовий аналіз життєвого циклу підприємства” пропонують методику розрахунку інтегрального показника, за допомогою якого можна вивчати рівень розвитку підприємства і його життєвий цикл, а також аналізують показники життєвого циклу 200 підприємств Західного регіону України та формують пропозиції щодо оцінки тенденцій розвитку підприємств [4].

Відповідно, в Україні існує низка підходів до визначення ефективності функціонування малих підприємств. Однак усі ці підходи не проаналізовано на рівні незалежної вибіркової маси малих підприємств в Україні. Таке дослідження дозволило б визначити позитивні боки та вади окремих підходів і, як результат, знайти універсальну методику проведення комплексного аналізу фінансового стану малого підприємства, обрахування рівня його фінансової стійкості, а також правил нормативно-правового закріплення тенденцій розвитку фінансових показників за ними.

Означені роботи не віддзеркалюють особливостей функціонування малих підприємств та відмінностей у категоріях “фінансовий стан підприємства” та “фінансовий стан малого підприємства”.

Метою цієї статті є розгляд та аналіз методів дослідження фінансового стану підприємств, сучасних трактувань поняття “фінансовий стан підприємства” та “фінансовий стан малого підприємства”, а також визначення необхідності нормативно-правового врегулювання основних фінансових показників функціонування малих підприємств.

Важливою умовою фінансової стійкості малого підприємства є ефективне управління його капіталом. Капітал підприємства може бути використано у

внутрішньому обігу та поза межами підприємства – розміщеним у виробничі запаси або дебіторську заборгованість, вкладеним у цінні папери або залученим у капітал інших підприємств у вигляді інвестицій. Управління ж капіталом на малому підприємстві є справою дуже клопітною. Це пояснюється тим, що його розмір на малих підприємствах невеликий, а ефект від його використання повинен бути якнайвищий. Тому на особливу увагу заслуговує результативність функціонування малих підприємств та використання їхнього капіталу в Україні.

Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) щороку знижується за нестабільного зниження показників зайнятості працівників на них. Це є одним із негативних факторів розвитку малих підприємств в Україні. Аналіз результативності фінансово-господарської діяльності таких підприємств найчастіше має від'ємні значення. Це може бути пояснено тим, що керівництво на малих підприємствах не завжди цікавиться фінансовою стійкістю, несистематично проводить аналіз своїх підприємств. Значної уваги в аналізі фінансового стану підприємства приділяється тому, що, з одного боку, він є результатом діяльності підприємства, свідчить про конкретні досягнення, а з іншого – виявляє передумови розвитку підприємства.

На сучасному етапі маємо великі розбіжності в трактуванні науковцями і практиками поняття “фінансовий стан підприємства”, складу показників, що його визначають, та їхніх критеріальних значень. Відомо, що оцінку фінансового стану підприємства здійснюють за низкою методик, розроблених міністерствами, НБУ та комерційними банками. Першооснову таких методичних підходів до оцінки фінансового стану підприємства закладено ще в 1998 р. Агентством із питань запобігання банкрутству підприємств та Державною податковою адміністрацією України. Удосконалені варіанти останньої з їхніх розробок надають Методичні рекомендації з аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій у 2000 – 2003 рр. Для підприємств, що підлягають приватизації, Міністерством фінансів України та Фондом державного майна України у 2001 р. було розроблене окреме Положення про порядок здійснення аналізу їхнього фінансового стану.

Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23 лютого 1998 р. № 22, сутність цього питання визначає так: “Фінансовий стан підприємства - це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємств, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів” [5].

Зокрема, зауважимо, що А. Литовских та І. Шевченко у своїй праці [6] визначають це поняття як забезпеченість або незабезпеченість підприємства коштами для реалізації його господарської діяльності. О. Грищенко [3] під фінансовим станом розуміє здатність підприємства фінансувати свою діяльність. Цей автор зазначає, що підприємство характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для його нормального функціонування, доцільністю їхнього розміщення й ефективністю використання, фінансовими взаєминами з іншими юридичними й фізичними особами, платоспроможністю й фінансовою стабільністю.

Найповніше визначення поняття “фінансовий стан підприємства” наведено у фінансовому словнику-довіднику за редакцією М. Дем’яненка. Серед характеристик фінансового стану тут на перший план виступає якісний бік діяльності підприємства. Фінансовий стан – це комплексне поняття, що відбиває якісний бік виробничої та фінансової діяльності та є результатом реалізації всіх елементів зовнішніх і внутрішніх фінансових відносин підприємства. Він характеризується системою показників, які відбивають стан капіталу у процесі його кругообігу, здатність розраховуватися за своїми зобов’язаннями і забезпечувати ефективне фінансування своєї виробничої діяльності на певний момент часу.

Отже, фінансовий стан підприємства – це реальна і потенційна фінансова спроможність його забезпечити певний рівень фінансування поточної діяльності, саморозвитку та погашення зобов’язань перед юридичними, фізичними особами та державою.

Таке визначення категорії “фінансовий стан підприємства” можна застосовувати і до підприємств малих форм. Однак існують деякі законодавчі зауваження щодо категорії малого підприємства.

Основним показником, що ним визначається приналежність до малого підприємства, є чисельність зайнятих на підприємстві. Для суб’єктів малого підприємництва середньооблікова чисельність працівників у звітному періоді (календарному році) не повинна перевищувати 50 осіб.

Є інший показник – величина валового доходу. Якщо обсяг річного валового доходу не перевищує 500 тис. євро, тоді організація вважається суб’єктом малого підприємництва.

Також мале підприємство відрізняється від середнього та великого тим, що може використовувати спрощену систему оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності.

Отже, фінансовий стан малого підприємства – важлива характеристика його економічної діяльності, яка вимагає відповідної господарської діяльності для забезпечення відповідного доходу, отриманого від сумісної діяльності обмеженого кола працівників. Фінансовий стан значною мірою визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал у діловій співпраці, оцінює, якою мірою гарантовано економічні інтереси самого підприємства і його партнерів у фінансових та інших відносинах. Цілі, з якими здійснюють аналіз та оцінку фінансового стану підприємства, будуть різними у працівників, кредиторів та інвесторів.

Оцінка фінансового стану малого підприємства відрізняється від діагностики великих фірм. Для здійснення фінансового аналізу будь-якого підприємства використовують такі методи:

- неформалізовані методи аналізу;
- елементарні методи мікроекономічного аналізу;
- традиційні методи економічної статистики;
- математико-статистичні методи вивчення зв’язків;
- методи теорії ухвалених рішень;
- методи фінансових обчислень.

До неформалізованих методів належать: розроблення системи показників, метод порівняння, побудови аналітичних таблиць, метод експертних оцінок, методи читання й аналізу бухгалтерської звітності.

До елементарних методів мікроекономічного аналізу – метод балансового ув'язування, прийом відсоткових чисел, прийоми детермінованого факторного аналізу.

До традиційних методів фінансового аналізу – метод середніх і відносних величин, метод групування, елементарні методи оброблення рядів динаміки, індексний метод, графічний метод, метод коефіцієнтів.

До найбільш складних математично-статистичних методів фінансового аналізу – кореляційний аналіз, регресійний аналіз, методи сучасного факторного аналізу, дисперсійний аналіз, кластерний аналіз, методи обробки просторово-часових сукупностей показників.

До методів теорії прийняття рішень – імітаційне моделювання, метод побудови дерева рішень, лінійне програмування, аналіз чутливості.

До методів фінансових обчислень – логіка фінансових операцій у ринковій економіці, операції нарощування й дисконтування, грошові потоки та їхнє оцінювання.

Проаналізувавши основні методи, можна дійти висновку про те, що не всі вони застосовні у фінансовому аналізі підприємства малого бізнесу. Це пов'язано з деякими проблемами у застосуванні цих методів.

До основних проблем належать:

– брак інформаційної бази (відсутність стандартної звітності, відсутність повного документообігу);

– запровадження спрощеної системи оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності;

– врегульованість економічних відносин, яка не дозволяє підприємцям повною мірою користуватися податковим і гарантійним правом, залучати кредити й інвестиції, що найчастіше призводить до згортання діяльності безлічі малих підприємств.

Незважаючи на численні проблеми у сфері малого підприємництва якісний аналіз дозволив вибрати деякі методи фінансового аналізу, які, так чи інакше, застосовні до підприємств малого бізнесу.

До групи методів неформалізованого аналізу увійдуть метод порівняння, побудова аналітичних таблиць, метод читання й аналізу, бухгалтерської звітності (якщо вона ведеться повною мірою).

До методів елементарного економічного аналізу зараховуємо метод балансового ув'язування, прийоми детермінованого факторного аналізу, бухгалтерської звітності (якщо вона ведеться повною мірою).

Із традиційних методів економічної статистики для нашого аналізу нам підійдуть методи: групування; коефіцієнтів (у разі ведення бухгалтерської звітності повною мірою); графічний; індексний.

На наш погляд, повною мірою доцільно використовувати для фінансового аналізу малого підприємства традиційний метод економічної статистики, а саме коефіцієнтний аналіз.

Методи фінансових обчислень в аналізі малого підприємства незастосовні, тому що вони, в основному, використовуються під час реалізації інвестиційних проектів.

Таким чином, своєчасна і регулярна економічна діагностика основних аспектів фінансової діяльності малого підприємства, важливою складовою якої є механізм фінансового забезпечення, дозволяє знизити ймовірність виникнення кризових фінансових ситуацій на макро- і мікрорівні, сприяє стабілізації виробничо-

господарського процесу. Отже, використання коефіцієнтного аналізу методики оцінки фінансового стану підприємства, з точки зору ступеня його захищеності (фінансової стійкості) та ефективності діяльності, значно полегшить роботу фінансових аналітиків та зробить результати цієї роботи більш об'єктивними й такими, які відповідають реальній ситуації в економіці країни. Фінансовий стан малого підприємства – це важлива характеристика економічної діяльності таких підприємств у зовнішньому середовищі. Він значною мірою визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал у діловій співпраці, оцінює, якою мірою гарантовано економічні інтереси відносин. Нормативно-правове врегулювання розвитку фінансових показників функціонування малих підприємств значно облегчить соціальну напругу між державою й бізнесом та стабілізує тенденції динамічного розвитку ступеня значущості малих підприємств у формуванні національної економіки.

Література:

1. Закон України “Про державну підтримку малого підприємництва” від 19 жовт. 2000 р. № 2063-14 // ВВР України. – 2000. – № 51-52. – Ст. 447.

2. *Виговська В. В.* Вдосконалення систем управління фінансовими ресурсами малих підприємств / В. В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 8. – С. 35 – 40.

3. *Грищенко О. В.* Диализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учеб. пособие / О. В. Грищенко. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2000. – 12 с.

4. *Дайновська Ю. А.* Фінансовий аналіз життєвого циклу підприємства / Ю. А. Дайновська, С. В. Корягіна // Фінанси України. – 2003. – № 10. – С. 66 – 75.

5. *Дацко Л. О.* Сутність та оцінка фінансового стану підприємства / Л. О. Дацко // Держава та регіони. – 2006. – № 1. – С. 307 – 312. – (Серія “Економіка та підприємництво”).

6. *Литовских Л. М.* Финансы, денежное обращение и кредит : учеб. пособие / Л. М. Литовских, И. К. Шевченко. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2003. – 135 с.

7. *Лукіна Ю. В.* Формування та реалізація стратегії управління фінансами підприємства / Ю. В. Лукіна // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 113 – 118.

8. *Москаленко В. П.* Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства / В. П. Москаленко, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 180 – 191.

9. *Сокиринська І. Г.* Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І. Г. Сокиринська // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 88 – 95.

Надійшла до редколегії 16.03.2008 р.